

Keisarin joulutähti

Veikko Litzen

Matteuksen evankeliumissa vastasyntyntä Jeesuslasta kumartamaan saapuneet itäisten maiden tietäjät olivat nähneet juutalaisten kuninkaan syntymästä ilmoittavan tähden nousevan taivaalle, ja tuo tähti kulki heidän edellään ja osoitti Jeesuksen syntymäpaikan. Matteuksen mainitsemaa, Betlehemin yllä loistanutta valoa on yritetty selittää Jeesuksen tosiasiallisen syntymäajan - vuosien 8 ja 2 välillä ennen ajanlaskumme alkua - tähtitaivaan ilmiöillä, kiertotähtien kohtaamisella tai supernovan räjähdyksellä, mutta vakuuttavaa näyttöä ei ole saatu. Entäpä jos ratkaisu löytyykin aivan eri suunnasta?

Joulu on Jumalan pojan ihmiseksi syntymisen suuri mysteeri, jonka vaikutus ulottuu nykyihmisenkin levottomaan mieleen. Kristityt hiljentyvät hetkeksi ja pyrkivät toteuttamaan enkeleiden julistamaa rauhaa ja hyvää tahtoa. Ajan mittaan jouluun on liitetty lukuisia symboleja: lahjoja, lauluja, kuusia, kynttilöitä ja perinteisiä ruokia. Koteihin ja kauppaalikkeiden näyteikkunoihinkin ovat ilmestyneet seimiasetelmat, joiden myötä alunperin keskiajalla Italiassa alkanut perinne on nyt eurooppalaistamassa meitä. Jouluseimi julistaa esineenä jouluevankeliumia, jonka ääneen luettu teksti aloitti vielä isovanhempiemme aikaan monessa kodissa juhlan vieton.

Tavanomaiseen seimiasetelmaan kuuluvat kaikki, Jeesuslapsi, Maria ja Joosef, eläimet, paimenet, itämaan tietäjät, jotka ovat keskiajalla muuttuneet kuninkaiksi, tähti, enkelit, ehkä kyläläisetkin. Näin asetelma yhdistää kahden evankelistan, Luukkaan ja Matteuksen kertomukset Jeesuksen syntymästä. Ne poikkeavat toisistaan ratkaisevasti. Tutumpi - jouluevankeliumi Luukkaan mukaan - kertoo vaatimattoman perheen vaatimattomiin olosuhteisiin syntyneestä lapsesta, jota taivaallisen ilmoituksen saaneet paimenet rientävät kunnioittamaan. Matteus puolestaan liittää lapsen alusta alkaen Daavidin kuningashuoneen perilliseksi, jonka luo mahtavat viisaat saapuvat kuninkaallisine lahjoineen.

Kun kertomukset näin poikkesivat toisistaan, evankelistat joutuivat myös valitsemaan erilaiset ilmaisukeinot sen mukaan, millaisena Jeesuslapsi haluttiin esittää, tallin pahoilla maanneena pienokaisena, vaiko lapsena, jolla jo syntyessään oli korkeimman valtiaan tunnukset. Kuvaamisen keinot oli otettava niistä ilmaisuista, jotka evankelistoilla omana aikanaan, omassa ja kuulijoittensa piirissä oli käytettävissä. Miten esimerkiksi voitiin ymmärrettävällä tavalla kertoa, että kysymys oli kaikkivaltiaan kuninkaan syntymästä?

Matteus ratkaisi asian siten, että hän liitti kertomukseen Jeesuksesta niitä piirteitä ja tapahtumia, joiden ymmärrettiin kuuluvan silloisen maailman korkeimmille valtiaille, Rooman keisareille. Evankelistojen ajan maailmassa tunnettiin kaksi hallitsijaa ylitse muiden: jumalaksi korotettu Julius Caesar ja hänen ottopoikansa Augustus, uuden aikakauden aloittaja ja maailmaan rauhan tuonut valtiast, keisari, joka ilmoitti adoptioisänsä perillisenä olevansa "jumalan poika".

*

Kun Caesar sai surmansa maaliskuussa vuonna 44 ennen ajanlaskumme alkua, sanotaan pimeyden laskeutuneen kuudennella hetkellä. Muiden ajan tiedonlähteiden perusteella on esitetty, että pimeyden synä saattoi olla tulivuoren - ehkä Etnan - purkaus. Kun Matteus kertoi myös Jeesuksen kuoleman tapahtuneen ja pimeyden tulleen kuudennella hetkellä, ja kun hän vielä liitti siihen kuvauksen maanjäristyksestä, vulkaanisesta ilmiöstä, Caesarin kuolemasta kuolleiden aikalaisten oli helpompi ymmärtää, että Jeesuksenkin kohdalla oli kysymys suuren hallitsijan, jopa "jumalan" kuolemasta.

Keisari Augustus puolestaan järjesti surmatun adoptioisänsä saavuttamien voittojen kunniaksi saman vuoden heinäkuussa muistokisat. Niiden alettua näkyi taivaalla pyrstötähti ainakin kolmen, ellei peräti seitsemän päivän ajan [1]. Ja kuinka ollakaan, myös taivaalla Auringon yli vastikään kulkenut Venus-planeetta ilmestyi samoina päivinä jälleen näkyviin. Roomalaiset tulksivat Caesarin suvun esiäidin, Venus-

jumalattaren, vieneen jälkeläisensä sielun loistavana tähtenä omalle kiertotähdelleen, mistä se tuli pysyvästi valvomaan kaupunkiaan, sen temppeleitä ja hallintoa.

Tuolloin nähdystä pyrstötähdestä kertovat monet tiedonlähteet, ja sen esiintyminen on tähtitieteen keinoinakin todennettavissa. Kaukana idässä kiinalaiset lähteet kertovat komeetan näkyneen toukokuussa kyseisenä vuonna, ja heinäkuun lopulla se ilmestyi Roomassa pohjoiselle taivaalle, jossa se sammui loistettuaan entistä kirkkaammin kolmen päivän ajan. Sen sijaan komeetan ja Venus-planeetan yhtaikainen esiintyminen on jäänyt huomiotta huolimatta siitä, että tuon ajan kuuluisat runoilijat mainitsivat planeetan, jopa erityisesti "Juliusten", toisin sanoen Caesarin Venus-jumalattaresta lähtevän suvun tähtenä. Ovidius asettaa rinnakkain "uuden tähden" ja pyrstötähden, kuten myös eräs aikalainen, Baebius Macer, jonka kuvaus on meille välittynyt.

Augustus pystytti adoptioisänsä Caesarin patsaan Venuksen temppeliin ja asetti sen päälle tähden kuvan. Noin vuosisadan verran näiden tapahtumien jälkeen luonnontieteilijä Plinius vanhempi kertoi, että ainoa paikka, missä pyrstötähti oli palvonnin kohteena, oli eräs temppeli Roomassa. Hän lienee tarkoittanut tuota Venuksen temppeliä. Palvonta johtui siitä, että Augustus oli tulkinut pyrstötähden merkinneen hänelle annettua taivaan jumalien lupausta korkeimmasta vallasta, jonka hän vastikään adoptioisänsä nimen omaksuneena oli saavuttava. Caesar-jumalan pojasta tuli maailman mahtavin hallitsija.

Matteuksen evankeliumissa vastasyntyntä Jeesuslasta kumartamaan saapuneet itäisten maiden tietäjät olivat nähneet juutalaisten kuninkaan syntymästä ilmoittavan tähden nousevan taivaalle, ja tuo tähti kulki heidän edellään ja osoitti Jeesuksen syntymäpaikan. Matteuksen mainitsemaa, Betlehemin yllä loistanutta valoa on yritetty selittää Jeesuksen tosiasialisen syntymäajan - vuosien 8 ja 2 välillä ennen ajanlaskumme alkua - tähti-taivaan ilmiöillä, kiertotähtien kohtaamisella tai supernovan räjähdyksellä, mutta vakuuttavaa näyttöä ei ole saatua. Yksinkertaisin selitys, jota ei kuitenkaan liene esitetty, on se, että Matteus on tässäkin havainnollistanut sanomaansa aineksilla, jotka olivat evankelistan aikalaisille tunnettuja Caesarin ja Augustuksen yhteydestä.

*

Joulutähdestä puhuttaessa meillä lienee useimmiten mielikuva kirkkaasta, pimeässä yössä loistavasta tähdestä, ja veisaamme jouluna: "Kas kirkas nyt kointähtönen, hän valo armon, totuuden, jo taivahalle koitti." "Kointähti" on Venus, Julius Caesarin esiäidille omistettu planeetta. Myös varhaisimmissa kuvissa Jeesuksen syntymästä tähti on esitetty pyrstöttömänä, mutta Italiassa ja yleisemminkin katolisessa maailmassa puhutaan aina komeetasta, pyrstötähdestä, jollaiseksi tietäjien edellä liikkuva tähti sopiikin.

Olisiko näillä käsityksillä lähtökohtana kaksi traditiota, joista kumpikin sai alkunsa heinäkuussa vuonna 44 eKr.? Keisari Augustus piti itselleen tärkeänä pyrstötähteä, jumalien joukkoon nousseen Caesarin maine liittyi taas hänen voittojensa antajana pidettyyn Venukseen, jolle omistettu kiertotähti näkyi joko ilta- tai aamutähtenä sen mukaan, missä suhteessa se on aurinkoon.

Kun filologit ovat etsineet alkuperää "joulun"-sanalle, he ovat seuranneet sanan kehitystä germaanisissa kielissä aina gootin kieleen saakka ja sitä tietä 300-luvulle, vaiheeseen, jolloin kirkon perinteet vakiintuivat monien kristinuskoa muistuttavien uskontojen paineessa. Edellisellä vuosisadalla "Rooman valtakunnan herraksi" oli julistettu Voittamaton Aurinko -jumala, jonka keisari Konstantinus sitten sovitti yhteen kristittyjen Jumalan kanssa. On kuitenkin ilmeistä, että suuren valtakunnan laita-alueilla vanhat käsitykset ja jumalat vaikuttivat vielä kauan. Venus-planeetta, runoilija Horatiuksen *siduslulium*, oli roomalaisille "pieni aurinko". Se on ainoa tähti, jonka valon sanottiin luovan esineistä varjon, ja sillä näytti olleen jokin yhteys Auringon kulttiin. Julius Caesarin maine puolestaan eli rajaseudun sotilaiden piirissä, ja se voi hyvinkin selittää, miksi nimenomaan germaaniheimojen kieleen juurtui tuosta nimestä johdettu "keisari"-sana tarkoittamaan valtakunnan ylintä hallitsijaa.

Näin joulutähtemme, ruotsalaisten *julstjärnan*, voisi ollakin tuo Juliusten tähti sitä suuremmalla syyllä, koska eräässä

ajanlaskumme alun tienoilla käytetyssä itäisessä kalenterissa kuukaudet luettiin Augustuksen syntymäpäivästä, syyspäiväntasauksen kohdalta lähtien, ja roomalaisesta talvipäivänseisauksesta 24.12. alkanut kuukausi oli siinä - kuten meidän kalenterissamme heinäkuun kohdalla - kreikan kielellä nimeltään *julios*.

*

Keisari Augustus ei kuitenkaan pitänyt syksyistä syntymäpäiväänsä yhtä merkittävänä kuin hetkeä yhdeksän kuukautta aikaisemmin, jolloin hänen äitinsä sanotaan tulleen Apollon temppelissä raskaaksi. Tämän jumalallisen sikiämisen korostaminen saattoi olla synnä siihen, että Augustus otti eläinradan merkeistä tunnukseseen talvipäivänseisauksesta alkavan Kauriin, mutta on myös laskettu, että Kauriin tähtikuvio nousi taivaanrannan takaa astrologian *horoscopus*-pisteessä samaan aikaan pyrstötähden ilmestymisen kanssa heinäkuun 25.päivänä vuonna 44 eKr.

Kun Kauriin hallitsema jakso eläinradalla alkoi vuoden pimeimmän hetken väistyessä, sen myötä voitiin katsoa valon syntyneen maailmaan. Näin 200-luvulla Voittamaton Aurinko sai Roomassa syntymäpäiväkseen joulukuun 25. päivän. Vuosisataa myöhemmin sen peri Jeesus Kristus, joka oli kristityille maailman valo ja pelastuksen Aurinko.

Ortodoksinen joulutropari kuvaa koko perinteen yhdessä virkkeessä: "Sinun syntymästäsi, Kristus, meidän Jumalamme, koitti maailmalle tiedon valkeus, sillä siitä tähtien palvelijat tähden kautta oppivat kumartamaan Sinua, vanhurskauden Aurinkoa, ja tuntemaan Sinut, Koiton korkeudesta."

VIITE

[1] Vuoden 44 eKr. pyrstötähdestä ks. Ramsey, John and A. Lewis: *Light. The Comet of 44 B.C. and Caesar's Funeral Games* (1997).

Kirjoittaja Turun yliopiston kulttuurihistorian professori (1978-87), Suomen Rooman -instituutin johtaja (1983-85), valtionarkistonhoitaja ja arkistolaitoksen pääjohtaja 1987-96. Hänen tutkimusintressinsä on pitkään kohdistunut kristillisen kirkon ja roomalaisen yhteiskunnan kohtaamiseen.